

НАСЛІДУВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В ДИТЯЧОМУ ВІЦІ

Актуальність дослідження. Наслідувальна діяльність, на думку багатьох вчених, є одним із найважливіших механізмів формування особистості в дитячому віці. Водночас, вона виступає джерелом виникнення всіх складових свідомості, видів діяльності, а також механізмом становлення суб'єктності людини. Наслідування виступає тим феноменом, який, впливаючи на розвиток різних якостей особистості, одночасно і сам зазнає розвитку, змінюється в кількісному і якісному планах. Особливо інтенсивно це проявляється у дитячому віці, коли імітація виступає механізмом засвоєння соціального досвіду й засобом формування особистісних властивостей і якостей дитини.

Мета даної статті полягає у вивченні проявів наслідування як фактору формування особистості у дитячому віці.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи проблему динаміки і функцій наслідування в онтогенезі, В.О. Просецький [6] зазначає, що розвиток здійснюється від нижчих форм до вищих і демонструє певні загальні тенденції і напрями розвитку імітаційної діяльності в онтогенезі (від зовнішнього безумовно рефлексорного наслідування немовлят до внутрішніх складних творчих проявів наслідування у юнаків).

Вчений виділяє кілька етапів розвитку імітаційної діяльності.

Перший етап – це елементарне наслідування немовлят, основними характеристиками якого є: недовільність, неусвідомлюваність, зовнішнє відтворення окремих рухів, голосів, емоційних реакцій. Цей період І.В. Шаповаленко [8] поділяє ще на три фази, протягом яких наслідування немовлят зазнає значних змін. Автор відзначає, що до 3-х місяців наслідувальні дії знаходяться у стадії становлення. З 2-3-х місяців в окремих випадках дитина здатна до повторювання рухів, але, за даними Х. Папоушек, М. Папоушек [5], ці дії є скоріше винятком із правила. Набагато частіше проявляється випереджаюче наслідування матері при безпосередньому емоційному спілкуванні з дитиною. Тому наслідувальні рухи немовлят первинно мають характер емоційного зараження і суттєво впливають на формування емоційного спілкування з дорослими як провідної діяльності немовлят.

Мімічні та пантомімічні наслідувальні рухи дітей 2-6-ти місяців відтворюють найпростіші рухи дорослих (відкривання-закривання рота, похитування головою, плескання в долоні), а також передмовленнєві вокалізації, що моделюють різні сторони мовлення близького дорослого. Саме ці дії, на думку багатьох вчених, є передумовами

первинної орієнтаційної діяльності дитини в мовленнєвих та виразно-емоційних ситуаціях. Наслідування дитиною цього віку експресивних дій дорослих можна пояснити як найперші спроби дитини включитися в побудову специфічно людського способу спілкування.

В ході третьої фази (6-12 місяців) наслідування стає засобом засвоєння дитиною тих нових дій, що не були властиві їй самій. Л.С. Виготський, Ж. Піаже назвали цю фазу початком “справжньої імітації”. Наслідування на цій стадії виконує дві основні функції, на які вказують багато дослідників:

- 1) збільшення й ускладнення засобів спілкування (О.І. Ісеніна) [2];
- 2) розвиток предметних маніпуляцій, що є об’єктивною передумовою дій з предметами, побудови їх образу (Л.А. Венгер, Ф.І. Фрадкіна) [1].

Другий великий період, що виділяється В.О. Просецьким, є періодом простого наслідування у ранньому дитинстві. Імітація тут мало усвідомлена і слабо довільна, здебільшого стосується предметних дій та мовлення дорослих. У цьому періоді, як і в першому, також виділяється кілька фаз.

Перша фаза (12-15 місяців) характеризується появою здатності до маніпулювання не тотожними, а схожими на взірець предметами, які дитина самостійно знаходить. Імітаційні дії поступово переростають у предметно-маніпулятивну гру, що сприяє побудові образів предметів на основі їх безпосереднього сприймання та наочно-дійового мислення. Дорослий тут виступає ще в ролі взірця і контролера.

У наступній фазі (15-18 місяців) дитина вже здатна відтворювати не окремі розрізнені дії, а цілий ланцюжок таких дій, незмінність і обов’язковість яких надає наслідуванню ритуального характеру.

Поступово дитина переходить до наступної фази (3-й рік життя), у ході якої фактично змінюється основний зміст моделювання. Зміна соціальної ситуації розвитку, виділення до 3-х років дорослого зі світу предметів в окремий світ соціальних стосунків і “відокремлення” дитини від дорослого впливає на зміст і функції наслідувальної діяльності дітей. Імітація тут здебільшого стосується певних життєвих ситуацій, де відтворюються вже не конкретні дії з предметом, а певні дії дорослого, що відповідають ситуації. Це дає змогу вважати цей етап підготовчим до засвоєння нової провідної діяльності – сюжетно-рольової гри. В періодизації Л.П. Обухової, І.В. Шаповаленко цей період був названий періодом символічного моделювання, оскільки наслідування дитини носить яскраво орієнтувальний характер, здійснюється не з конкретними предметами, а з предметами-замінниками і стосується дій близького соціального дорослого. Як зазначають автори, саме це дозволяє дитині заглибитися як у світ предметів, так і в світ соціальних стосунків. Символічне моделювання можливе лише завдяки появі первинної диференціації орієнтувальних і виконавчих дій, хоча вони все ще здійснюються в матеріальному плані і підлягають зовнішньому

спостереженню. Проте ці дії набувають вже певної узагальненості та скорочення, що свідчить про перехід на якісно новий рівень розвитку дитини, і наслідування зокрема.

Наслідування в дошкільному віці у періодизації В.О. Просецького отримало назву ігрового. Воно полягає у відтворенні в іграх різних видів діяльності дорослих, а також подій суспільного життя, що неодмінно пов'язані з перевтіленням в «чуже Я». Підкреслюється, що моделювання здійснюється на якісно новій основі, що пов'язується із новою соціальною ситуацією розвитку і втілюється в новій провідній діяльності. Дитина імітує вже не конкретного, а соціального дорослого, носія певної суспільної ролі, і здійснює це в ході сюжетно-рольової гри. Відбувається перехід до відображення людських взаємин, до моделювання в діях внутрішніх мотивів поведінки дорослих. Таке наслідування сприяє орієнтуванню дитини в об'єктивному і суб'єктивному світі і в кінцевому результаті стимулює розвиток самосвідомості.

Проте вирішальною особливістю наслідування дошкільників є наслідувальна дія як узагальнений символ, що полягає в імітуванні загальних відносин (правил поведінки). Тому цей період у розвитку наслідування був названий узагальнено-символічним моделюванням, яке, власне, дозволяє дитині заглибитися в задачі і мотиви людської діяльності, створює орієнтацію в змістах і характері людських стосунків і у власних переживаннях (Л.П. Обухова). Тобто, відбувається перехід орієнтувальної частини у внутрішній план. Ці зміни відбуваються на фоні подальшого розвитку первинних форм наслідування (емоційне зараження, копіювання, символічне моделювання), які включаються у складніші види діяльності.

У подальшому розвитку особистості наслідувальна діяльність зазнає кількісних і якісних змін. Вона стає більш творчою, усвідомленою, вибірковою, цілеспрямованою, поступово трансформується у творче наслідування, а ще пізніше, за наявності відповідних умов – у власну творчість. Цей перехід, на думку вчених, відбувається за рахунок розвитку самосвідомості і рефлексії, поява якої залежить від певних особистісних рис і має широкі межі прояву у віковому плані. Ми можемо припустити, що ранні прояви творчих здібностей відбуваються завдяки появі рефлексії на фоні загальної обдарованості в дошкільному віці шляхом наслідування творчих взірців.

Висновки. Зазначені вище положення дають змогу зробити висновки про наслідування як про специфічну орієнтувальну діяльність дитини, а також про його взаємозв'язок із соціальною ситуацією розвитку. Крім того, наслідувальні дії певних форм є механізмами формування і розвитку провідної діяльності дитини на кожному етапі онтогенезу. Відповідно до періодизації ігрової діяльності, кожному виду гри відповідає певна форма імітаційної діяльності, що допомагає дитині

щоразу переходити як на якісно нові рівні ігрової діяльності, так і до нових соціальних стосунків, що розширює і поглиблює соціальний досвід дитини.

Доведено, що емоційна близькість та позитивне емоційне підкріплення викликає у дитини прагнення бути в усьому схожою на значимого дорослого, виникає потреба в ідентифікації. Це, в свою чергу, в значній мірі впливає як на поведінку дитини, так і на формування її особистості в цілому.

Наслідкування є механізмом формування самосвідомості та самооцінки дитини. Імітуючи, аналізуючи дії інших, дитина пізнає не лише оточуючий світ, а й саму себе, свої можливості, будує своє бачення світу, включається до системи соціальних стосунків.

Список використаних джерел

1. Венгер Л.А. Восприятие и обучение (дошкольный возраст). – М., 2009. – 352 с.
2. Исенина Е.И. Психологические основы речевого онтогенеза в начальном периоде: Автореф. дисс.... д-ра психол. наук. – М., 1986. – 26 с.
3. Музика О.Л. Ціннісна свідомість і розвиток обдарованості. – К.: Міжнародна фінансова агенція, 1997. – 24 с.
4. Мухина В.С. К проблеме социального развития ребенка в дошкольном детстве // Психологический журнал. – 2010. – №5. – С. 35 – 46.
5. Папоушек М., Папоушек Х. Раннее развитие ребенка. – М., 2000. – 72 с.
6. Просецкий В.А. Психология подражания. – М., 1999. – 81 с.
7. Субботский Е.В. Генезис личностного поведения у дошкольников и стиль общения // Вопросы психологии. – 2001. – № 2. – С. 16 – 28.
8. Шаповаленко И.В. Формы и функции подражания в детском возрасте: Автореф. дисс.... канд. психол. наук. – М., 1988. – 24 с.

